

5. Ершова Н.Г. Психолого-педагогическое сопровождение формирования конкурентоспособности специалистов / Н.Г. Ершова. — Волгоград : ВЛГИФК, 2000. — С.27—29.
6. Завалишина Д.Н. Способы идентификации человека с профессией // Психология профессиональной деятельности / под. ред. А.В. Карпова / Д.Н. Завалишина. — М.; Ярославль: ЯрГУ, 2001. — С. 104—128.
7. Зимняя И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2005. — № 11. — С. 14—20.
8. Иванова Н.Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н.Л. Иванова // Вопросы психологии. — 2008. — №1. — С. 89—100.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: [за заг. ред. О.В. Овчарук]. — К.: К.І.С., 2004. — 112 с.
10. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу [пер. с англ. А.М. Татлыбаевой]. — СПб.: Евразия, 2001. — 478 с.

В статье представлен анализ логических связей в понятии «профессиональная успешность», рассмотрены факторы необходимого основания для ее формирования и достаточные факторы для ее констатации.

Ключевые слова: профессиональная успешность, профессиональная компетентность, профессиональная деятельность, ключевые компетенции.

The article presents an analysis of the logical links in the concept of professional success. In the article are also shown the factors of necessary basis for its formation and sufficient factors to ensure its ascertaining.

Keywords: professional success, professional competence, professional activity, key competencies.

УДК 159.9

ЧУЙКО О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДИНАМІКА СТАНОВЛЕННЯ «ОСОБИСТІСНИХ ПРИРОЩЕНЬ» У СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

У статті проводиться аналіз дослідження, направлено на виявлення динаміки становлення особистісних утворень у студентів соціономічних професій.

Ключові слова: особистісне становлення, особистісні утворення.

Постановка проблеми. Увага багатьох сучасних дослідників звернена до проблеми становлення особистості у контексті професійної соціалізації (К.А. Абульханова-Славська, В.А. Бодров, Е.Ф. Зеєр, Є.А. Климов, Н.С. Пряжников, Л.М. Мітіна, В.А. Пономаренко, А.К. Маркова, В.Д. Шадріков). Не виключенням є й ранній етап, де особлива увага приділяється вивченню професійної самосвідомості, професійного мислення, професійного самовизначення майбутнього фахівця. Водночас, досить часто спостерігається «розірваність» або ж відокремленість двох складових ланок у становленні професіонала – професійне становлення і становлення особистісне. Особливо актуальною постає ця проблема при підготовці фахівців соціономічних професій, в якій «невистигання» особистісних структур у процесі навчання призводить до фахової невідповідності випускника виконувати професійні задачі. Сформованість особистісних структур, на нашу думку, означає появу особистісної зрілості, яка слугує критерієм успішності становлення майбутнього професіонала. Особистісна зрілість розглядається як складне інтегративне психоло-

гічне новоутворення, детерміноване включенням індивіда до спеціально створеної системи складних людських взаємодій і взаємостосунків, трансцендентне переживання і рефлексивний аналіз яких є умовою формування здатності до прийняття особистісно-зрілих, професійних рішень. Прийняте рішення у сфері соціономічних професій не може бути спонтанним, інтуїтивним, невідрефлексованим, в іншому випадку воно стає об'єктивним обмеженням, що перешкоджає вирішенню поставлених професійних задач. Так, притаманний юнацькому віку максималізм, впертість, спонтанність можуть стати тим гальмівним бар'єром, що блокуватиме здатність адекватного сприйняття складної палітри людських стосунків.

З огляду на це, **метою нашого дослідження** стало виявлення динаміки становлення змістових характеристик особистісної зрілості у студентів, що навчаються за спеціальностями «психологія» і «соціальна робота» з 1 по 6 курс.

Завдання дослідження:

- дослідити змістові характеристики особистісних утворень у студентів соціономічних професій;

- виявити динамку становлення особистісних новоутворень у студентів соціономічних професій на «критичних» етапах переходу від однієї до іншої стадії періоду ранньої професіоналізації 1, 4 і 6 курси.

Обговорення результатів дослідження. У дослідженні взяло участь 185 студентів КНУ імені Тараса Шевченка, що навчаються за спеціальностями «психологія» та «соціальна робота» (1 курс – 56 осіб; 4 курс – 69 осіб; 6 курс – 60 осіб). Доцільність вибору вказаних респондентських груп пояснюється особливостями вказаного періоду професійного становлення, пов'язаного із переходом від одного до іншого етапу, що супроводжується значними змінами в особистісній сфері. До них відносяться інтегральні характеристики розвитку ціннісно-сислової, когнітивної та афективної сфер. Для дослідження вказаних параметрів був використаний наступний комплекс методик: методики, направлені на вивчення ціннісно-сислової сфери особистості студентів (тест «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) («PII» Джеймса Крамбо і Леонарда Махолика) у модифікації Д.А. Леонт'єва), методика дослідження самоствавлення (МИС) С.Р. Пантелеєва; методики, направлені на вивчення психологічних якостей студентів (16-факторний РР-опитувальник Р. Кеттелла), тест життєстійкості Мадді (адаптація Д.А. Леонт'єва, Е.И. Рассказова); методики направлені на вивчення особливостей комунікативної сфери; методика дослідження рівня комунікативної толерантності В.В. Бойка; авторська методика дослідження рівня професійної соціалізації студентів. Обробка даних здійснювалась методами статистичної обробки даних за методом дисперсійного аналізу за Краскелом-Уолесом, кореляційного аналізу за t-критерієм Стьюдента. З метою вивчення специфіки «особистісних природжень» у студентів соціономічних професій, було проведено дослідження за вказаними методиками серед студентів випускних курсів за спеціальністю «географія» (42 особи). Акцентується увага на тому, що предмет майбутньої фахової діяльності має об'єктивований характер, а сама професія відноситься до класу «людина-природа».

Результати дослідження за методикою МИС Пантелеєва виявили статистично достовірний

вплив терміну навчання на ставлення до себе, зокрема за показником самоприйняття. Самоприйняття відображає загальну здатність суб'єкта приймати себе таким, яким є, незважаючи на недоліки та слабкості, схвально ставитись до своєї персони. Виражена характеристика є важливою для професій соціономічного типу, оскільки невміння адекватно сприймати в собі сильні і слабкі сторони, невіра у власні ресурсні можливості ускладнює можливість адекватного сприйняття фахівцем інших людей. Виявилось, що поступово на зміну негативному, критичному, руйнівному самосприйняттю приходять здатність сприймати особистісне «Я» у всій повноті поведінкових проявів з позитивної точки зору. Суб'єкт починає вважати свої недоліки лише продовженням своїх достоїнств, а конфлікти – не приводом, щоб вважати себе поганою людиною.

Були отримані статистично достовірні відмінності між групою випускників соціономічних професій (психологи і соціальні працівники) і географами. Зокрема, виявлена різниця за такими показниками ставлення до себе як «закритість», «самокерівництво» та «самоприв'язаність» (рис. 1).

Із рисунка видно, що сумарний результат за трьома показниками засвідчує більшу гнучкість, адаптивність, вміння переборювати деякі психологічні захисти і актуалізувати інші, у студентів – соціономістів. Зокрема, показник «закритості» у географів вказує на зростання тенденції до захисної поведінки, що є результатом слаборозвинених навичок рефлексії та самоаналізу, а «самокерівництво» – на достатньо виражену здатність соціономістів контролювати ситуацію у добре прогнозованих ситуаціях (в той час як для географів є характерною здатність контро-

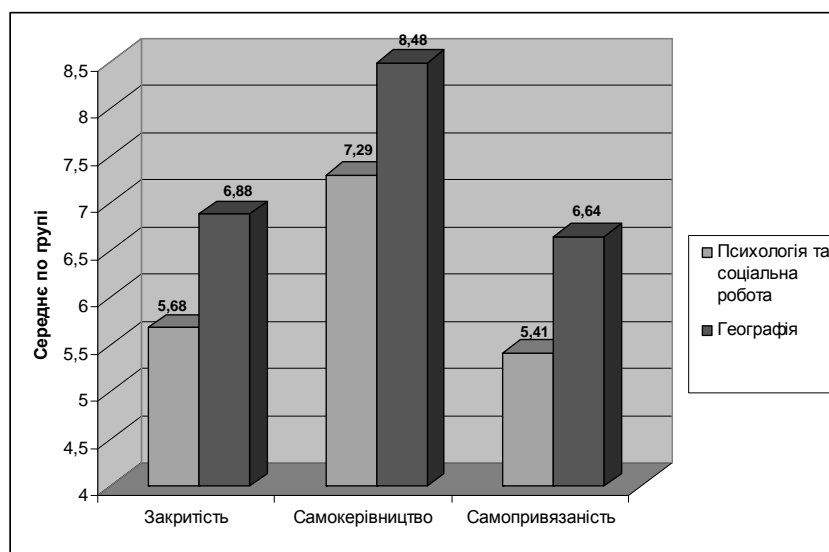

Рис. 1. Порівняння показників ставлення до себе у двох групах

лювати та організовувати поведінку і свої відносини з людьми). Результати за шкалою самоприв'язаності вказують на вибіркоче ставлення респондентів до своїх властивостей, на прагнення змінити лише деякі з них. У географів ця тенденція виражена у більшій мірі, що вказує на зростання ригідності у баченні себе і ситуації навколо себе.

Термін навчання у вищій школі впливає на міру залученості (commitment) студента до того, що відбувається навколо. Автор методики С. Мадді вважав, що залученість дає людині максимальний шанс для того, щоб віднайти щось цікаве і справжнє для неї, отримувати задоволення від власної діяльності. Дослідження виявило зростання показника залученості з 1 по 6 курс, що засвідчує поступову зміну у відчуттях від почуття відторгнення, непотрібності до почуття належності до світу. Така динаміка є важливою для студентів соціономічних професій, яка з одного боку, вказує, що поступово відбувається «вихід» студента за рамки навчального процесу, зростання сфери інтересів і вподобань, інших сфер життя до якої він стає причетним. З іншого – дозволяє припустити, що досвід залученості до життя позитивно впливає на становлення суб'єктності, здатності самостійного вирішення поточних проблем.

Динаміка становлення індивідуально-психологічних характеристик особистості (конституційних факторів, за Кеттеллом) вказує на наступне. Поступові зміни відбуваються в комунікативній сфері студента, – невпевненість, певна ригідність, замкненість поступово змінюється на природну і уважну поведінку до людей, бажання взаємодіяти з ними, вирішувати конфлікти, не боятися критики. Дещо песимістичне сприйняття дійсності, певна стурбованість і невизначеність з роками поступаються більш активному та оптимістичному ставленню до світу. Водночас, емоційне ставлення до людей характеризується поступовим збільшенням міри довіри, відвертості, доброзичливості. З роками збільшується самостійність у прийнятті рішень, орієнтування на власні переконання і судження. Сфера саморегуляції індивіда характеризується поступовим зростанням цілеспрямованого контролю над емоціями і поведінкою. Слід відмітити, що особливо

помітні особистісні «прирошення» відбуваються в період між 4 і 6 курсом. Тобто, саме навчання в магістратурі дає помітний поштовх у становленні суб'єктності студента – соціономіста, домінуючими у структурі індивідуальних характеристик стають самостійність, самоконтроль, комунікабельність, повага до людей, оптимізм.

Були отримані статистично достовірні відмінності за опитувальником Р. Кеттелла між групами соціономістів та географів (рис. 2). Серед них виявилась комунікабельність, яка є стрижневою професійною здатністю соціономістів, і досягає значно вищого коефіцієнту розвитку; стриманість, як «золота середина» між імпульсивністю та нормативністю поведінки, що забезпечує професіонала від прийняття швидких, невідрефлексованих рішень. Окрім того, адаптивність, як показник здатності до балансування між надмірною чутливістю (що зашкоджує дотриманню професійної позиції), та жорстокості (що створює беззаперечний бар'єр у спілкуванні).

Результати дисперсійного аналізу за показниками методики «Смисложиттєві орієнтації» Леонтьєва виявили статистично значимі показники, які змінюються з терміном навчання. Серед них – ціль життя, яка характеризує осмисленість і направленість суб'єкта на майбутнє. Майже відсутньою виявилась різниця між наявністю такою цілі у першокурсників і випускників бакалаврів, але на 6 курсі «цілі у житті» досягають свого максимуму. Водночас, такі максимальні значення вказують не лише на «позитив» (тобто наявність цілі, як ознака цілеспрямованої людини), але й демонструють у певній мірі прожектерство, відірваність від реалій, самовпевненість випускника.

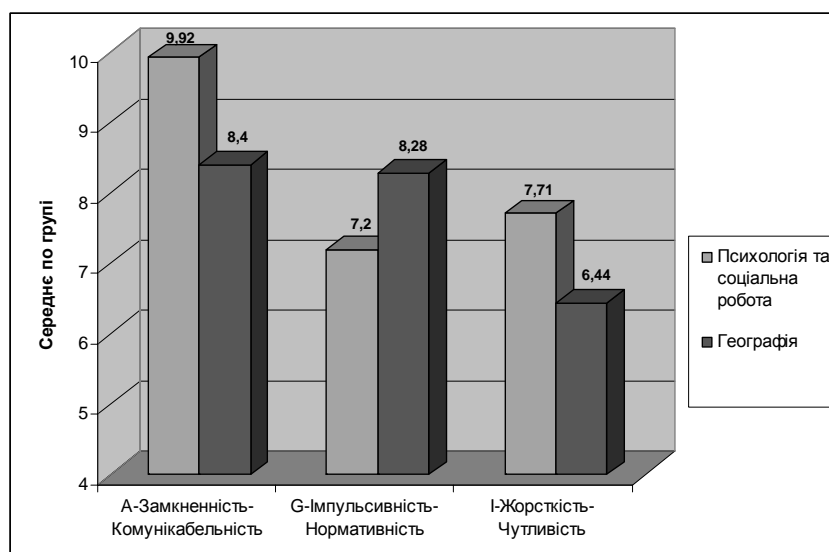

Рис. 2. Порівняння показників індивідуальних характеристик у двох групах

Цікавою виявилась динаміка становлення показника «результат», який відображає оцінку суб'єкта по відношенню до прожитого відрізка часу, усвідомлення його як продуктивного і осмисленого, чи навпаки. Виявилось, що на 4 курсі у студентів різко проявляється відчуття розгубленості, невизначеності, спостерігається тенденція знецінення минулого. Враховуючи, що діагностика проводилась наприкінці навчального року (травень), можна припустити, що такі тенденції пов'язані із невизначеністю перспектив на майбутнє. Відсутність гарантованого статусу «бакалавра» (як повноцінного спеціаліста із вищою освітою) панують у нашому суспільстві. Тобто, право на обіймання посади психолога, соціального працівника юридично існує, але водночас актуальною залишається проблема сприйняття суспільством бакалаврського диплома як «напівфабрикату» вищої освіти. Звідси, й виникає проблема співвіднесення отриманої освіти з реаліями життя. Водночас, на 6 курсі спостерігається сильне «прирощення» за даним показником «результат», випускники схвально оцінюють минуле, отриманий практичний досвід за роки навчання.

Аналогічна динаміка спостерігається щодо показника «локусу контролю – життя», або управління життям. Якщо на 1 курсі цей показник набуває середнього значення, що засвідчує не вповні сформовану здатність контролювати власне життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя, то на 4 курсі показники набувають ще нижчих значень. Тобто, підтверджується тенденція сприйняття ситуації випускниками бакалаврату як такої, що не вповні піддається контролю, свобода вибору видається їм обмеженою та ілюзорною. На 6 курсі ця тенденція змінюється, показники управління життям набирають максимальних значень. Характерним стає відчуття можливості та здатності впливати на життя і життєві ситуації.

Таким чином, виявилось, що серед складових сенсу життя, який має неоднорідну структуру, переважного значення студенти надають цілям в житті (майбутньому) і самореалізації (минулому). Водночас, майбутнє бачиться респондентами у досить оптимістичному й навіть ідеалістичному світлі, яке здебільшого не підкріплене особистісною відповідальністю за його реалізацію (на це вказують й низькі показники значення «локусу контролю – Я»). Разом з тим, динаміка загального показника «осмисленість життя» має тенденцію до зниження на 4 курсі й різкому зростанні на 6, яка досягає свого максимального значення.

Особлива «вага» у сфері професійних компетенцій фахівця соціономічних професій належить комунікативним здатностям, серед яких комунікативна толерантність займає одне із центральних місць. За висловленням автора методики В.В. Бойко, комунікативна толерантність є систематизуючою характеристикою, оскільки «в ній узгоджуються і складають певний психологічний ансамбль багато інших рис індивіда, в першу чергу моральні, характерологічні та інтелектуальні» [1, с. 204].

Дослідження цієї характеристики у респондентів даної групи виявило, що лише окремі її складові зазнають змін впродовж навчання і відрізняються специфікою свого становлення. Серед них виявились наступні: «неприйняття індивідуальності інших», «категоричність в оцінках інших людей», «прагнення підігнати партнера під себе», «невміння пристосовуватись до партнера». Зокрема, неприйняття індивідуальності іншої людини, яка виражає базові установки у сприйнятті інших людей, на першому курсі відрізняються своєю посередністю, але на 4 курсі вони значно зростають в бік нетерпимості та упереджень. На 6 курсі тенденції різко змінюються в позитивний бік, і досягають граничної норми. Це в свою чергу означає, що випускам властива внутрішня готовність до прийняття людини із будь-якими індивідуальними властивостями та характеристиками. Подібна динаміка становлення виявлена щодо іншого компонента комунікативної толерантності – «прагнення підігнати під себе», що вказує на притаманну властивість регламентувати вчинки і слова іншої людини, оцінювати її за своїми суб'єктивними критеріями. Якщо на 1 курсі ця властивість має середній ступінь вираженості й поступово зростає до 4 курсу, то вже на 6 – досягає норми. В свою чергу це засвідчує здатність приймати людей без намагання «підігнати» їх під власну картину світобачення. Наступна складова комунікативної толерантності – категоричність або консервативність у сприйнятті людей, виявила її поступове зниження з 1 по 6 курс, а й значить, поступове зменшення юнацького максималізму, категоричності, нетерпимості у ставленні до людей. Ще більш виражений показник зміни у динаміці становлення виявився у відношенні до параметру «вміння пристосовуватись». Якщо першокурсники більше націлені на переробку інших, то з роками ця тенденція змінюється на протилежну – готовність до самозміни, самокорекції, саморефлексії. Таким чином, виокремлені складові компоненти комунікативної толерант-

ності вказують на загальну тенденцію підвищення її рівня, яка відбувається від початку навчання до випускних курсів, досягаючи нормативних значень.

Водночас, дослідження комунікативної толерантності серед респондентської групи «географів» виявило протилежну картину динаміки. До статистично значущих показників потрапили «категоричність» та «прагнення підігнати партнера під себе». Але, якщо у випускників-соціономістів ці якості знаходяться у межах норми, то географам притаманний високий рівень значень, що є властиво для першокурсників-соціономістів. Інакше кажучи, умови професійного навчання (з базовою установкою на формування толерантного ставлення до клієнта) є чинником корекції індивідуально-особистісних характеристик, зокрема притаманні юнацькому віку максималізм, впертість та прямолінійність змінюються з роками.

Таким чином, результати проведеного дослідження вивили особливості динаміки становлення особистісних утворень у студентів соціономічних професій (психологів і соціальних працівників), яка має чітко виражені тенденції у студентів першого року навчання (етап входження в професію), 4 року навчання (етап отримання базової професійної освіти) і 6 року навчання (отримання повної вищої освіти):

1. З роками відбуваються зміни у ціннісно-смісловій (аксіологічній) сфері особистості. Півне становище у структурі смисложиттєвих орієнтацій набуває ціль життя, яка характеризує осмисленість і направленість суб'єкта на майбутнє. Сформованість цієї підструктури вказує на усвідомлення особистістю її життєвого покликання, власних потенційних можливостей, головної життєвої цілі – місії. З роками зростає необхідність у причетності до подій, які відбуваються навколо, відчуття непотрібності та ізольованості змінюється на відчуття належності до світу. Пройдений шлях становлення вбачається студентами як важливий та продуктивний час самореалізації себе і своїх можливостей. Водночас, випускників соціономічного профілю характеризує дещо завищений рівень домагань, прожектерство, нереалістичні плани, які не сповна підкріплені особистісною відповідальністю за їх реалізацію.

В статтє проводится анализ исследования, направленного на выявление динамики становления личностных образований у студентов социономических профессий.

Ключевые слова: личностное становление, личностные образования.

2. З роками змінюється структура «Я-концепції» особистості, помітною стає тенденція до самоприйняття, на зміну негативному, критичному, руйнівному самоставленню приходять здатність сприймати особистісне «Я» з позитивної точки зору. Свої недоліки суб'єктивно оцінюються як продовження власних достоїнств. Вказаний тип самосприйняття додає віри у свої можливості, у здатність змінювати себе і світ навколо, домагатися поставлених (самих амбітних) цілей.

3. Відбуваються зміни в індивідуально-психологічних характеристиках особистості. Зокрема виявлена виражена динаміка розвитку комунікативної сфери особистості в бік становлення природної і уважної поведінки до людей, бажання взаємодіяти з ними, проявляти доброзичливість, вирішувати конфлікти, не боятися критики. З роками сформованість базових професійних установок стає більш очевиднішою: безоцінкове сприйняття, комунікативна, толерантність, неупередженість, тощо.

Сфера саморегуляції індивіда характеризується поступовим зростанням цілеспрямованого контролю над емоціями і поведінкою. Більшої виразності отримують такі якості, як стриманість, дипломатичність, врівноваженість.

4. Зафіксовані відмінності у характері особистісних утворень серед студентів 1, 4, і 6 курсів. Якщо характер «прирошення» особистісних утворень має здебільшого плавну динаміку, то на 4 курсі окремі її показники вказують на різку зміну тенденцій, особливо в ціннісно-смісловій сфері. Виявилось, що випускники бакалаврату відчувають певну розгубленість, невпевненість, здатні оцінювати минуле як марно витрачений час. Спостерігається тенденція сприйняття ситуації як такої, що не вповні піддається контролю, свобода вибору видається обмеженою та ілюзорною. Однією з причин, з якою ми пов'язуємо дані тенденції, є загальна ситуація неадекватного сприйняття суспільством диплома «бакалавра», а отриманої освіти як такої, що не дає права на достойне працевлаштування і соціальні гарантії.

Список використаних джерел

1. Бойко В.В. Энергия эмоций. — 2-е изд. доп. и перераб. / В.В. Бойко. — СПб: Питер, 2004. — 474 с.

The article analyzes the study aimed to identify the dynamics of the formation of personal education student's socionomic professions.

Key words: personality formation, personality formation.